

RAQAMLI MUHITDA BADIY MATNNI QABUL QILISH XUSUSIYATLARI

Muallif: Asronbekova Rayyona

Andijon davlat universiteti, filologiya fakulteti

Annotatsiya. *Ushbu maqolada raqamli muhitda badiiy matnni o'qish, idrok etish va talqin qilish jarayonining o'ziga xos xususiyatlari tahlil qilinadi. An'anaviy kitobxonlik va raqamli o'qish o'rtasidagi farqlar, elektron kitoblar hamda audiokitoblarning adabiy idrokka ta'siri, o'quvchining badiiy asarni mustaqil tushunish va baholashdagi faolligi yoritiladi. Shuningdek, raqamli texnologiyalarning filologik tadqiqotlardagi imkoniyatlari, matn bilan ishlash qulayliklari, diqqatning bo'linishi va yuzaki o'qish kabi muammolar ko'rib chiqiladi. Badiiy matnni chuqur anglashda texnologik imkoniyatlar bilan tanqidiy fikrlash va mustaqil tahlil ko'nikmalarini uyg'unlashtirish zarurligi asoslanadi.*

Kalit so'zlar: *raqamli kitobxonlik, badiiy matn, adabiy idrok, elektron kitob, audiokitob, badiiy talqin, filologik tadqiqot, tanqidiy fikrlash, chuqur o'qish.*

Аннотация. *В данной статье анализируются особенности процесса чтения, восприятия и интерпретации художественного текста в цифровой среде. Рассматриваются различия между традиционным и цифровым чтением, влияние электронных и аудиокниг на литературное восприятие, а также активная роль читателя в самостоятельном понимании и оценке художественного произведения. Кроме того, освещаются возможности цифровых технологий в филологических исследованиях, преимущества работы с электронными текстами и такие проблемы, как рассеивание внимания и поверхностное чтение. Обосновывается необходимость сочетания технологических возможностей с критическим мышлением и навыками самостоятельного анализа для глубокого понимания художественного текста.*

Ключевые слова: цифровое чтение, художественный текст, литературное восприятие, электронная книга, аудиокнига, художественная интерпретация, филологическое исследование, критическое мышление, углублённое чтение.

Abstract. This article analyzes the distinctive features of reading, perceiving, and interpreting literary texts in the digital environment. It examines the differences between traditional and digital reading, the influence of e-books and audiobooks on literary perception, and the active role of readers in independently understanding and evaluating literary works. Furthermore, the article explores the opportunities offered by digital technologies in philological research, the advantages of working with electronic texts, and challenges such as divided attention and superficial reading. The study emphasizes the importance of combining technological opportunities with critical thinking and independent analytical skills to achieve a deeper understanding of literary texts.

Keywords: digital reading, literary text, literary perception, e-book, audiobook, literary interpretation, philological research, critical thinking, deep reading.

An'anaviy kitobxonlikda o'quvchi ko'pincha matn bilan bevosita va uzluksiz munosabatda bo'ladi. Kitobning moddiy shakli, sahifalar ketma-ketligi va matnning ko'z oldida barqaror joylashuvi o'qish jarayonining o'ziga xos muhitini yaratadi. Raqamli o'qishda esa matn ekran orqali qabul qilinadi, o'quvchi sahifalarni varaqlash o'rniga ularni aylantirishi, qidiruv funksiyasidan foydalanishi yoki matnning muayyan qismlariga tezda qaytishi mumkin.

Bu farqlar badiiy matnning mazmunini tushunish va talqin qilish usullariga ta'sir qilishi mumkin. Masalan, roman o'qiyotgan kitobxon qahramonning avvalgi harakatlari bilan keyingi qarorlarini o'zaro bog'lab, uning xarakteridagi o'zgarishlarni kuzatadi. Agar o'qish jarayoni tez-tez bildirishnomalar yoki boshqa ilovalar bilan bo'linsa, bunday bog'lanishlarni kuzatish qiyinlashishi ehtimoli bor.

Ayniqsa, murakkab kompozitsiyali asarlar, ramziy mazmunga ega hikoyalar va ichki monologlarga boy romanlar o'quvchidan diqqatni jamlashni talab qiladi.

Naomi S. Baronning *How We Read Now: Strategic Choices for Print, Screen, and Audio* asarida bosma matn, ekran orqali o'qish va audiomatnni qabul qilish o'rtasidagi farqlar muhokama qilinadi. Muallif o'qish vositasini tanlashda faqat texnologik qulaylikni emas, balki o'qish maqsadi, matn xususiyati va o'quvchining faol ishtirokini ham hisobga olish zarurligini ko'rsatadi [1]. Shu nuqtayi nazardan, raqamli o'qishni an'anaviy kitobxonlikning oddiy o'rnini bosuvchi vosita sifatida emas, balki o'ziga xos imkoniyat va talablariga ega o'qish muhiti sifatida o'rganish lozim.

Badiiy talqinning o'zgarishi va o'quvchining faolligi.

Badiiy asarni talqin qilish — matndagi voqealarni tushunish bilangina cheklanmaydigan murakkab jarayon. O'quvchi qahramonlarning xatti-harakatlarini baholaydi, ramzlarning ma'nosini izlaydi, muallifning munosabatini anglashga harakat qiladi va asardan kelib chiqadigan xulosalarni shakllantiradi. Raqamli muhit bu jarayonga qo'shimcha vositalarni olib kiradi.

Birinchidan, elektron matnda muayyan so'z, ism yoki iborani qidirish imkoniyati mavjud. Masalan, roman davomida takrorlanadigan biror obraz yoki ramzni tahlil qilayotgan o'quvchi shu birlik qatnashgan o'rinlarni tezda topishi mumkin. Bu usul badiiy detalning takrorlanish chastotasini kuzatish va uning syujetdagi vazifasini aniqlashga yordam beradi.

Ikkinchidan, elektron kitoblarda izohlar yozish, muhim parchalarni belgilash va matnning ayrim qismlariga qaytish imkoniyatlari mavjud. Bunday vositalar o'quvchining mustaqil tahlilini tartibga solishi mumkin. Masalan, qahramonning dastlabki qarori bilan asar oxiridagi xatti-harakatini taqqoslash uchun tegishli parchalarni belgilab qo'yish tahlilni aniqroq olib borishga yordam beradi.

Uchinchidan, raqamli platformalarda asar yuzasidan fikr almashish imkoniyati kengayadi. O'quvchilar muayyan qahramonning xatti-harakati yoki asar yakunining ma'nosi haqida o'z fikrlarini bildirishi, boshqalarning talqinlari bilan

tanishishi mumkin. Bu jarayon bir asarning turlicha tushunilishi mumkinligini ko'rsatadi.

Biroq boshqa o'quvchilarning fikrlarini o'rganish mustaqil talqinning o'rnini egallamasligi kerak. Agar kitobxon asarni o'qishdan oldin tayyor tahlillarni o'zlashtirib olsa, matndan mustaqil xulosa chiqarish imkoniyati cheklanishi mumkin. Shu sababli badiiy asar yuzasidan internetdagi sharhlar va muhokamalardan foydalanishda avval matnni mustaqil o'qish, keyin esa boshqa qarashlarni solishtirish maqsadga muvofiq.

Elektron kitoblar va audiokitoblarning adabiy idrokdagi o'rne

Raqamli davrda badiiy matn faqat elektron shaklda o'qilmaydi, balki audiokitob tarzida ham tinglanadi. Ushbu formatlar asarga murojaat qilish imkoniyatini kengaytiradi, ammo ularning har biri o'ziga xos qabul qilish sharoitiga ega.

Elektron kitobning muhim afzalliklaridan biri uning ko'chma va qulay bo'lishidir. O'quvchi ko'plab asarlarni bitta qurilmada saqlashi, istalgan paytda kerakli parchaga murojaat qilishi mumkin. Matn o'lchamini o'zgartirish va izohlar yozish imkoniyati ham o'qish jarayonini o'quvchining ehtiyojiga moslashtiradi.

Audiokitobda esa badiiy matn ovoz orqali yetkaziladi. Ovoz ohangi, pauza, talaffuz va o'qish sur'ati qahramonlar nutqini hamda voqealarning hissiy ta'sirini qabul qilishga yordam berishi mumkin. Dialoglar va dramatik vaziyatlar tinglovchi uchun jonliroq taassurot uyg'otishi ehtimoli bor. Shu bilan birga, tinglovchi murakkab jummlarni qayta o'qish yoki muayyan so'zning yozilishini tekshirish uchun yozma matnga murojaat qilishiga to'g'ri kelishi mumkin.

Demak, elektron kitob va audiokitobni bir-biriga mutlaq qarama-qarshi qo'yish to'g'ri emas. Ularning samaradorligi o'quvchining maqsadi, matnning murakkabligi va foydalanish sharoitiga bog'liq. Badiiy asarni chuqur tahlil qilishda matnni tinglash bilan bir qatorda uning yozma shakliga murojaat qilish, muhim parchalarni belgilash va o'z xulosalarini qayd etish foydali bo'lishi mumkin.

Raqamli kitobxonlikning imkoniyatlari va muammolari.

Raqamli muhit badiiy adabiyotga murojaat qilish imkoniyatlarini kengaytiradi. Elektron kutubxonalar, raqamlashtirilgan qo‘lyozmalar, onlayn kataloglar va adabiy platformalar orqali turli davr va xalqlarga mansub asarlarni izlash osonlashadi. Bu holat, ayniqsa, filologiya yo‘nalishida tahsil olayotgan talabalar uchun muhimdir. Chunki adabiy tadqiqot ko‘pincha bir nechta nashrni solishtirish, matndagi takrorlarni aniqlash va asar haqidagi ilmiy manbalarni izlashni talab qiladi.

Shu bilan birga, raqamli axborotning ko‘pligi har doim ham chuqur bilim hosil bo‘lishini anglatmaydi. Qisqa sharhlar, tayyor xulosalar va mazmunning soddalashtirilgan bayonlari asarning badiiy murakkabligini to‘liq ochib bermasligi mumkin. O‘quvchi asarning mazmuni bilan tanishgan bo‘lsa ham, muallif qo‘llagan tasviriy vositalar, kompozitsion yechimlar va ramziy qatlamlarni anglamagan bo‘lishi mumkin.

Maryanne Wolf *Reader, Come Home: The Reading Brain in a Digital World* asarida raqamli texnologiyalar keng tarqalgan sharoitda chuqur o‘qish, tanqidiy fikrlash va mulohaza yuritish qobiliyatlarini saqlash masalasiga e‘tibor qaratadi [2]. Bu qarash badiiy adabiyot o‘qishda ham muhimdir: matnni tez ko‘zdan kechirish bilan uni diqqat bilan o‘qib, mazmuni ustida mulohaza yuritish bir xil jarayon emas.

Raqamli kitobxonlikdagi muammolardan yana biri — e‘tiborning tez-tez bo‘linishidir. Telefon yoki kompyuterda matn o‘qish paytida boshqa ilovalarga o‘tish, xabarlarni tekshirish va turli sahifalarni bir vaqtda ochish odati o‘qishning uzluksizligiga xalaqit berishi mumkin. Natijada o‘quvchi voqealarni eslab qolsa-da, ular orasidagi sabab-oqibat munosabatlarini yoki qahramonning ruhiy o‘zgarishlarini yetarli darajada tahlil qilmasligi ehtimoli bor.

Bunday muammolarni kamaytirish uchun o‘qish vaqtida bildirishnomalarni cheklash, matnni qismlarga ajratib o‘qish, muhim joylarga izoh yozish va har bir bobdan keyin qisqa xulosa chiqarish mumkin. Ushbu usullar raqamli vositalardan foydalanishni maqsadli tashkil etishga yordam beradi.

Filologik tadqiqotlarda raqamli matnning ahamiyati.

Raqamli texnologiyalar nafaqat o'qish jarayonini, balki badiiy matnni ilmiy o'rganish usullarini ham o'zgartirmoqda. Elektron matnlar yordamida bir asardagi muayyan so'zlar, obrazlar va mavzularning takrorlanishini izlash, turli nashrlarni qiyoslash hamda matn tuzilishidagi ayrim xususiyatlarni kuzatish mumkin.

Masalan, bir romanda tabiat tasvirlari qahramon ruhiyatini ochishga qanday xizmat qilishini o'rganayotgan tadqiqotchi tegishli so'z va iboralarni elektron qidiruv orqali aniqlashi mumkin. Biroq qidiruv natijalarining o'zi ilmiy xulosa hisoblanmaydi. Har bir topilma matn kontekstida tekshirilishi, so'zning aynan qanday ma'noda ishlatilgani va uning badiiy vazifasi izohlanishi lozim.

Raqamli matnlar asosida olib boriladigan tahlilda ham adabiyotshunoslikning an'anaviy usullari — matnni diqqat bilan o'qish, qiyosiy tahlil, obrazlar tizimini o'rganish va muallif uslubini aniqlash — o'z ahamiyatini saqlab qoladi. Texnologiya tadqiqotchiga kerakli materialni topishda yordam beradi, ammo badiiy ma'noni anglash va asosli talqin yaratish insonning tahliliy faoliyatini talab qiladi.

Shu sababli raqamli davrda filologning vazifasi faqat yangi vositalarni o'zlashtirish bilan cheklanmaydi. U raqamli manbalarning ishonchliligini tekshirishi, matnning aniq nashriga tayanishi, dalillarni kontekstda tahlil qilishi va o'z xulosalarini ilmiy manbalar bilan asoslay olishi kerak.

Xulosa.

Raqamli davr badiiy matnni o'qish, tushunish va talqin qilish uchun yangi imkoniyatlarni yuzaga keltirdi. Elektron kitoblar, audiokitoblar va onlayn platformalar adabiy asarlardan foydalanishni yengillashtiradi, matnni izlash, belgilash, izohlash va turli talqinlarni qiyoslash imkonini beradi. Shu bilan birga, e'tiborning bo'linishi, tayyor sharhlarga ortiqcha tayanish va matnni yuzaki o'qish kabi muammolar ham mavjud.

Tahlil shuni ko'rsatadiki, badiiy asarning chuqur anglanishi faqat o'qish vositasiga emas, balki o'quvchining matnga qanday munosabatda bo'lishiga ham bog'liq. Raqamli format o'z-o'zidan yuzaki yoki chuqur o'qishni belgilamaydi;

muhim jihat — o'quvchining diqqatini jamlashi, matn ustida mulohaza yuritishi va o'z talqinini dalillar bilan asoslay olishidir.

Filologik tadqiqotlarda raqamli vositalardan foydalanish matnni tahlil qilishni yengillashtirishi mumkin, biroq ular badiiy asarni bevosita o'qish va uning mazmunini mustaqil anglash o'rnini bosa olmaydi. Shuning uchun zamonaviy kitobxonlikda texnologik qulaylik va chuqur mutolaa madaniyatini uyg'unlashtirish muhim vazifa hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Baron, Naomi S. *How We Read Now: Strategic Choices for Print, Screen, and Audio*. — New York: Oxford University Press, 2021. — DOI: 10.1093/oso/9780190084097.001.0001.
2. Wolf, Maryanne. *Reader, Come Home: The Reading Brain in a Digital World*. — New York: Harper, 2018.
3. Hayles, N. Katherine. *Electronic Literature: New Horizons for the Literary*. — Notre Dame, IN: University of Notre Dame Press, 2008.
4. Manguel, Alberto. *A History of Reading*. — New York: Viking, 1996.